IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 02 IYUL 2026

ELEKTRON GAZETALAR DISKURSIDA MENTALLIKNING LISONIY IFODALANISHI: AKSIOLOGIK YONDASHUV

Mamaraimova O‘g‘iloy Tajimurodovna
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Pedagogika va ijtimoiy- gumanitar fanlar fakulteti
Ingliz filologiyasi kafedrasi o’qituvchisi
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, (PhD)
ugiloymamaraimova7@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21232681

Annotatsiya. Mazkur maqolada elektron gazetalar diskursida mentallikning lisoniy ifodalanish xususiyatlari aksiologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda elektron ommaviy axborot vositalari (OAV) matnlarida milliy mentalitetni ifodalovchi til birliklari, qadriyatlar tizimi, baholovchi leksika, konseptual birliklar hamda pragmatik vositalarning funksional imkoniyatlari yoritilgan. Elektron gazetalar nafaqat axborot uzatish vositasi, balki jamiyatning ma’naviy qadriyatlari, madaniy qarashlari va milliy o‘zligini aks ettiruvchi diskursiv makon sifatida baholanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, elektron OAV matnlarida mentallik asosan aksiologik mazmunga ega bo‘lgan leksik, frazeologik, metaforik va diskursiv birliklar orqali ifodalanadi hamda ular auditoriyaning ijtimoiy ongini shakllantirishda muhim kommunikativ vazifani bajaradi.
Kalit so‘zlar: mentallik, elektron gazetalar, mediadiskurs, aksiologiya, qadriyat, lingvokulturologiya, baholash kategoriyasi, diskurs tahlili, milliy mentalitet, pragmatika.

Abstract. This article analyzes the linguistic features of mentality in the discourse of electronic newspapers based on an axiological approach. The study highlights the functional capabilities of linguistic units, value systems, evaluative lexicon, conceptual units, and pragmatic tools that express national mentality in electronic media (media) texts. Electronic newspapers are evaluated not only as a means of information transmission, but also as a discursive space that reflects the spiritual values, cultural views, and national identity of society. The results of the study show that mentality in electronic media texts is expressed mainly through lexical, phraseological, metaphorical, and discursive units that have axiological content, and they perform an important communicative function in forming the social consciousness of the audience.
Keywords: mentality, electronic newspapers, media discourse, axiology, value, linguoculturology, evaluative category, discourse analysis, national mentality, pragmatics.

Kirish. Globallashuv va raqamli kommunikatsiya sharoitida elektron ommaviy axborot vositalari jamiyatning axborot maydonini shakllantiruvchi eng muhim kommunikativ institutlardan biriga aylandi. Elektron gazetalar voqea-hodisalarni yoritish bilan birga, jamiyatning qadriyatlar tizimini, madaniy qarashlarini hamda milliy mentalitetini ham aks ettiruvchi muhim diskursiv platforma vazifasini bajaradi. Shu bois zamonaviy tilshunoslikda mediadiskursni aksiologik va lingvokulturologik nuqtai nazardan o‘rganish dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Mentallik muayyan xalqning tarixiy tajribasi, madaniyati, urf-odatlari, diniy qarashlari va milliy qadriyatlari asosida shakllanadigan kollektiv tafakkur modelidir. U til vositasida verbal shaklga ega bo‘lib, matnlarda turli lingvistik birliklar orqali namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, elektron gazetalar diskursida mentallikning ifodalanishi nafaqat axborot uzatish, balki ijtimoiy ongni

shakllantirish, milliy identitetni mustahkamlash hamda qadriyatlarni targ‘ib qilish kabi kommunikativ vazifalarni ham bajaradi.

Aksiologik yondashuv esa mediamatnlarda qadriyatlarning til vositalari orqali qanday ifodalanishini, baholash mexanizmlarini va ularning pragmatik ta'sirini o‘rganishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, elektron gazetalar diskursini aksiologik tahlil qilish mentallikning lisoniy tabiatini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi elektron gazetalar diskursida mentallikning lisoniy ifodalanish mexanizmlarini aksiologik yondashuv asosida tahlil qilish, milliy qadriyatlarni ifodalovchi til birliklarini aniqlash hamda ularning semantik, pragmatik va diskursiv funksiyalarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy-tipologik, semantik, lingvokulturologik, diskursiv, lingvopragmatik hamda aksiologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Empirik material sifatida elektron gazetalar va internet nashrlarida e'lon qilingan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy hamda ma'rifiy mavzudagi publitsistik matnlar tanlandi.

Tahlil jarayonida matnlarda qo‘llangan baholovchi leksik birliklar, metaforalar, frazeologizmlar, milliy-madaniy konseptlar va diskursiv strategiyalar o‘rganildi. Shuningdek, ularning kommunikativ maqsadni amalga oshirishdagi o‘rni ham aniqlandi.

Natijalar va muhokama. Mentallikning lisoniy mohiyati. Mentallik zamonaviy tilshunoslikda muayyan xalqning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy tajribasi, milliy qadriyatlari va madaniy an’analari negizida shakllangan kollektiv tafakkur modeli sifatida talqin etiladi. Ushbu model til vositasida verbal ifodalanib, xalqning dunyoqarashi, ijtimoiy ong shakllari va qadriyatlar tizimini aks ettiradi. Til mentallikning asosiy ifoda vositasi bo‘lib, unda milliy xotira, etnomadaniy tajriba hamda jamiyatning aksiologik qarashlari mujassamlashadi. Shu nuqtai nazardan, mentallik va til o‘zaro uzviy bog‘liq hodisalar bo‘lib, ulardan birini ikkinchisidan ajratgan holda tadqiq etish mumkin emas.

Elektron ommaviy axborot vositalari diskursi mentallikning lisoniy namoyon bo‘lishi uchun eng faol kommunikativ maydonlardan biri hisoblanadi. Elektron gazetalar matnlarida milliy mentalitetni ifodalovchi til birliklari ijtimoiy voqelikni aks ettirish bilan birga, muayyan qadriyatlarni ommalashtirish, jamoatchilik fikrini shakllantirish hamda milliy o‘zlikni mustahkamlash vazifasini ham bajaradi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, elektron gazetalarda mentallik, avvalo, milliy qadriyatlarni ifodalovchi leksik birliklar, baholash kategoriyasi, konseptual metaforalar va lingvopragmatik vositalar orqali namoyon bo‘ladi. Bunday birliklar matnning nafaqat informativ, balki aksiologik va persuasiv xususiyatini ham kuchaytiradi [2; 107].

Tadqiqot materiallari tahlili elektron gazetalarda **«xalq manfaatlari»**, **«Yangi O‘zbekiston»**, **«mahalla instituti»**, **«oila qadriyatlari»**, **«ezgu tashabbuslar»**, **«hamjihatlik»**, **«bag‘rikenglik»** va **«vatanparvarlik»** kabi birliklarning muntazam qo‘llanishini ko‘rsatdi. Mazkur birliklar nominativ ma’no bilan bir qatorda kuchli aksiologik mazmunga ega bo‘lib, ular orqali jamiyat uchun ustuvor hisoblangan qadriyatlar verbal shaklda konseptuallashtiriladi. Xususan, **«xalq manfaatlari»** konsepti kollektiv manfaatning individual manfaatdan ustun qo‘yilishini anglatsa, **«mahalla»** va **«oila»** konseptlari milliy ijtimoiy institutlar sifatida birdamlik, hamkorlik va ijtimoiy mas’uliyat g‘oyalarini ifodalaydi. Demak, elektron gazetalarda mentallikning lisoniy ifodalanishi milliy ong va qadriyatlar tizimining mediadiskursdagi verbal reprezentatsiyasi sifatida namoyon bo‘ladi [1; 86].

Milliy qadriyatlarning verbal reprezentatsiyasi. Elektron gazetalar milliy madaniyat va ijtimoiy qadriyatlarni ommalashtirishning muhim kommunikativ vositasi sifatida faoliyat yuritadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, elektron gazetalarda milliy mentalitetni aks ettiruvchi konseptlar muntazam ravishda qo‘llanilib, ular orqali jamiyatning ma’naviy-axloqiy qarashlari verbal shaklda ifodalanadi.

Tahlil qilingan matnlarda **mahalla**, **oila**, **Ona Vatan**, **yoshlar**, **ilm**, **ma’rifat**, **mehnat**, **bag‘rikenglik**, **milliy qadriyat** va **ajdodlar merosi** konseptlari eng faol qo‘llanilgan lingvomadaniy birliklar sifatida qayd etildi. Ushbu konseptlar o‘zbek xalqining tarixiy xotirasi, madaniy tajribasi va milliy o‘zligini ifodalovchi semantik markaz vazifasini bajaradi. Ularning yuqori chastotada uchrashi elektron OAVning milliy qadriyatlarni saqlash, targ‘ib qilish va yangi avlod ongiga singdirishdagi muhim ijtimoiy funksiyasini tasdiqlaydi.

Shuningdek, mazkur konseptlarning diskursiv faolligi ularning nafaqat nominativ, balki baholovchi va ideologik xususiyatga ham egaligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, **mahalla** va **oila** konseptlari jamiyatning ijtimoiy birdamligi, o‘zaro hamkorlik va ma’naviy barqarorlik timsoli sifatida talqin etiladi [2; 109].

Tahlillar natijasida elektron OAV matnlarida ijobiy baholash, kontrast asosidagi baholash, ratsional baholash, emotsional baholash va metaforik baholash strategiyalari ustunlik qilishi aniqlandi. Mazkur strategiyalar ko‘pincha baholovchi leksika, metaforalar va frazeologik birliklar orqali amalga oshiriladi.

Masalan, **«Yangi islohotlar mamlakat taraqqiyotining mustahkam poydevorini yaratmoqda»** jumlasida **mustahkam poydevor** metaforasi taraqqiyot konseptining barqarorlik va istiqbol bilan bog‘liqligini ifodalab, ijobiy aksiologik baholashni yuzaga keltiradi. Xuddi shuningdek, **«Mahalla — jamiyat birdamligini ta’minlovchi tayanch institut»** jumlasida **tayanch institut** metaforasi mahalla konseptining ijtimoiy hayotdagi strategik ahamiyatini kuchaytirib, uning milliy mentalitetdagi o‘rnini aksiologik jihatdan asoslaydi [1; 29].

Mentallikning pragmatik ifodalanishi. Elektron gazetalar diskursida mentallikning ifodalanishi pragmatik maqsadlarga ham xizmat qiladi. Muallif til vositalari orqali: auditoriyani ishontiradi; muayyan qadriyatlarni targ‘ib qiladi; milliy birlik g‘oyasini mustahkamlaydi; ijtimoiy ongni shakllantiradi; ijobiy ijtimoiy stereotiplarni rivojlantiradi.

Natijada mediamatn faqat axborot beruvchi emas, balki tarbiyaviy va aksiologik vazifani ham bajaruvchi diskursga aylanadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari elektron gazetalar diskursida mentallikning lisoniy ifodalanishi aksiologik mazmunga ega bo‘lgan til birliklari orqali amalga oshishini ko‘rsatdi. Milliy qadriyatlarni ifodalovchi leksik birliklar, baholovchi sifatlar, metaforalar, frazeologizmlar va konseptual birliklar mediadiskursning asosiy semantik-pragmatik komponentlarini tashkil etadi.

Elektron OAV matnlarida qo‘llanilgan aksiologik birliklar nafaqat axborotning mazmunini boyitadi, balki muallifning baholovchi pozitsiyasini ifodalaydi, auditoriyaning dunyoqarashini shakllantiradi hamda milliy mentalitetning verbal reprezentatsiyasini ta'minlaydi. Shu sababli elektron gazetalar zamonaviy jamiyatning qadriyatlar tizimini shakllantirish va milliy o‘zlikni saqlashda muhim kommunikativ institut sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Kelgusidagi tadqiqotlarda o‘zbek va xorijiy elektron OAV diskursini qiyosiy-aksiologik tahlil qilish, sun'iy intellekt yordamida yaratilayotgan media matnlarida mentallikning ifodalanish xususiyatlarini o‘rganish hamda korpus lingvistikasi metodlari asosida aksiologik birliklarning qo‘llanish chastotasini aniqlash istiqbolli ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Актамова С.А. Фразеологизм медиаматнда ифодалаш ва баҳолашнинг услубий воситаси сифатида (турли тизимли тиллар газета матнлари асосида). Филол. фан... фалсафа доктори (PhD) дис. – Тошкент. 2022. –153 б.
2. Mamaraimova O‘.T. “Media tili mentalligiga lingvomadaniy yondoshuv”. Mediamakonda til, tahrir va tarjima muammolari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Toshkent, 2024. 29-may. – B. 106-110.
3. Yaxyayeva N.X. Mediamatnda umuminsoniy qadriyatlar tizimining lingvokulturologik tadqiqi (ingliz va o‘zbek tillari misolida). Filol.fan.falsafa doktori (PhD)...dis.avtor. – Toshkent, 2023. –54 б.
4. Дебердеева Елена Евгеньевна, Саянная Наталья Николаевна Отражение национального менталитета в языке (на примере русских и английских пословиц с метафорическим и коннотативным компонентами) // Вестник ВолГУ. Серия 2: Языкознание. 2013. №1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/otrazhenie-natsionalnogo-mentaliteta-v-yazyke-na-primere-russkih-i-angliyskih-poslovits-s-metaforicheskim-i-konnotativnym-komponentami-1 (дата обращения: 06.07.2026).